

ARCHITEKTURA ARCHIVU.

Fenomén výstavby archivních budov v devadesátých letech 20. století

Tereza Štěpánová

KTDU, stáž

Archiv je architektonickým zadáním s mnoha specifiky. Přestože počátky institucionalizovaného archivnictví lze na našem území sledovat už od poloviny 18. století, staveb určených přímo pro archiv české dějiny architektury až do devadesátých let minulého století mnoho nezahmovaly. Dnešní struktura archivů v České republice, kterou tvoří Národní archiv, sedm státních oblastních archivů (SOA) a jim podléhající státní okresní archivy (SOKA), začala vznikat v padesátých letech 20. století. Účelové budovy pro jednotlivé archivy však až na několik výjimek stavěny nebyly – sídlily ve znárodněných zámcích, bývalých klášterech či továrnách. Situace se změnila až když archivy o tato sídla na počátku devadesátých let přišly v restitucích. Do začátku nového tisíciletí vzniklo v rámci soustředěné výstavby naplánované archivní správou dvacet novostaveb archivních budov. Stavby od velkého archivního areálu na pražském Chodovci až po drobné okresní archivy v Chrudimi nebo Kroměříži jsou specifickým fenoménem architektury devadesátých let.

Prolog

Institute archivu jakožto místa, kde se sbírají a třídí důležité, především písemné materiály, je známá už ze starověku. Důvody jejich uchovávání byly nejprve praktické – správní, provozní.¹ Jako materiál pro zkoumání historie začaly být archiválie vnímány až od počátku devatenáctého století, kdy vznikala i první muzea a téma paměti se zvlášť po přelomových událostech Velké francouzské revoluce stalo aktuálním. V našem prostředí byly archivy dlouho součástí jiných institucí a sídlily v budovách nepostavených přímo pro archiv. Nejstarší český státní archiv, guberniální, jehož vznik lze datovat už do poloviny 18. století, například nejprve sídlil na Pražském hradě a po zrušení jezuitského řádu v malostranském profesním domě.² Účelové novostavby archivů na našem území proto začaly vznikat až ve dvacátém století.

V roce 1929 byla po dlouhých přípravách vypsána soutěž na budovu Archivu země české, jež měla vzniknout na pražských Hradčanech. Porota vybrala návrh Jaroslava Fragnera, který podle požadavků pražského Zemského úřadu vyprojektoval budovu skládající se ze dvou na sebe kolmých hmot na půdorysu písmene T – samotného skladiště a administrativní budovy.³ Fragnerův projekt se v kontextu tehdejší hospodářské krize ukázal být příliš nákladným a Zemský výbor v čele s vrchním zemským stavebním radou Josefem Weingärtnerem po architektovi požadoval zjednodušení návrhu i přijetí nižšího honoráře. Za nepříliš transparentních okolností Zemský výbor nakonec projekt předal právě Josefu Weingärtnerovi. Ten v podstatě okopíroval Fragnerův soutěžní projekt, zjednodušil jej, a přestože výsledná stavba byla budována podle jeho dokumentace, za jejího autora lze považovat Jaroslava Fragnera.⁴

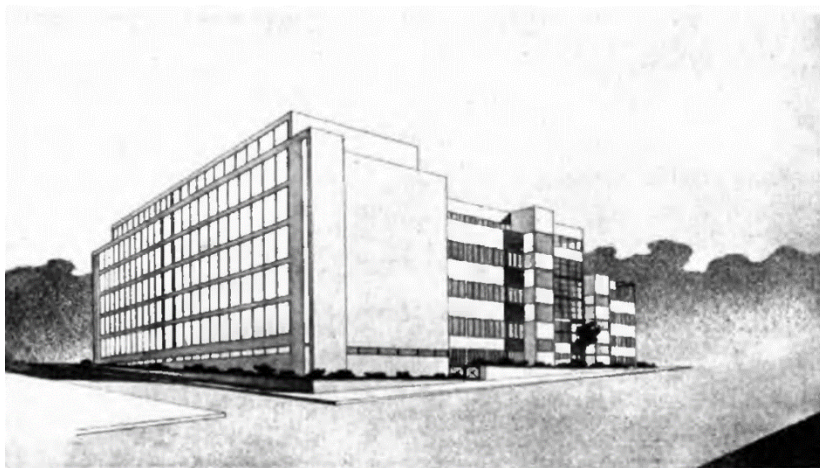
¹ Jiřina Štouračová, *Úvod do archivnictví*, Brno 1999, s. 7.

² Ibidem, s. 78.

³ Alois Špalek, Zemský archiv v Praze, *Stavba VIII*, 1929–1930, s. 97–103.

⁴ Zlatoše Kukánová, O novou budovu archivu Země české (k 65. výročí otevření účelové archivní budovy v Praze – Dejvicích), *Paginaehistoriae, sborník Státního ústředního archivu v Praze VI*, Praha 1998, s. 254–262.

V kontextu našeho tématu je však mnohem zajímavější než příběh o ukradeném autorství diskuze o podobě první účelové archivní budovy v tehdejší Československu. Zemský úřad ve spolupráci s archiváři totiž za přispění poznatků z několika oslovených zahraničních archivních institucí⁵ zformuloval program, jehož základní premisy jsou ve výstavbě archivních budov v podstatě platné do současnosti. Architekti, kteří se soutěže v roce 1929 účastnili, museli počítat s přísným oddělením budovy depozitářů od administrativní části a vedle badatelen měli pro potřeby prezentace archivu do budovy zakomponovat mimo jiné i výstavní a přednáškový sál.⁶

Soutěžní návrh na Zemský archiv v Praze, Jaroslav Fragner, 1929

Archiv země české se roku 1954 spojil s Ústředním archivem ministerstva vnitra a vznikl tak Státní ústřední archiv, předchůdce dnešního Národního archivu.⁷ Následně, v průběhu padesátých a na počátku šedesátých let se budovala struktura státních oblastních (původně krajských) a státních okresních archivů, která funguje dodnes. Sedm státních oblastních a zemských archivů (v Praze,

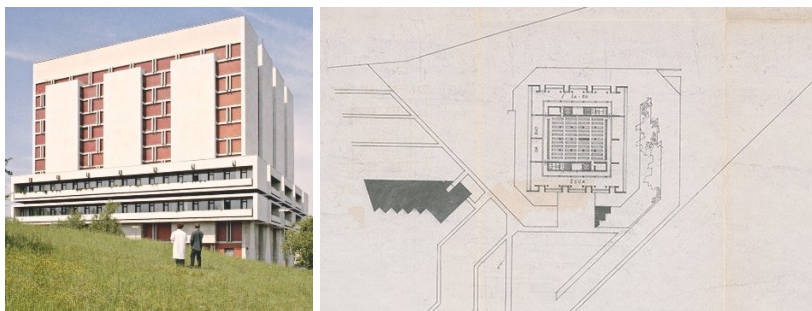
⁵ Vedení archivu už roku 1918 během příprav projektu nové budovy oslovilo desítky archivních institucí v různých zemích, jejichž představitelé svým pražským kolegům doporučili, jaké zvolit regály, jak dimenzovat místnosti apod. Viz Kukánová (pozn. 4), s. 254–255.

⁶ Špalek (pozn. 3), s. 97.

⁷ kolektiv autorů, *Aby na nic a na nikoho nebylo zapomenuto: k jubileu ústředního archivu českého státu 1954–2004*, Praha 2004, s. 12

Třeboni, Plzni, Litoměřicích, Zámrsku, Opavě a Brně), podléhajících ministerstvu vnitra, řídí celkem 71 státních okresních archivů.⁸ Ty po svém ustanovení sídlily většinou ve znárodněných měšťanských domech, zámcích, zrušených klášterech i továrnách.⁹ Protože takovýchto objektů stát vlastnil dostatek, účelové novostavby archivních budov na našem území až do osmdesátých let nevznikaly.

Na Slovensku byla situace jiná – organizaci tamního archivnictví mělo po rozdělení státu na dvě federace v roce 1969 na starost slovenské ministerstvo vnitra, které na rozdíl od toho českého prosazovalo výstavbu nových účelových archivních budov. Mezi lety 1970 a 1989 jich zde bylo adaptováno či nově postaveno celkem 25, včetně Slovenského národního archivu v Bratislavě, který vznikl podle projektu Vladimíra Dedečka.¹⁰

Slovenský národní archiv v Bratislavě, Vladimír Dedeček, 1970–1983

U nás procházela sídla archivů pouze drobnými přestavbami, které měly základně zabezpečit jejich provoz. Vlastní novostavbu získaly v sedmdesátých a první polovině osmdesátých let pouze archivy v Mostu, Hodoníně a Šumperku. Většina institucí fungovala v provizorních podmínkách a jejich depozitáře byly často roztroušeny v několika objektech. Jenom Státní ústřední archiv využíval kromě

⁸ Do roku 2002 byly zřizovatelem státních okresních archivů příslušné okresní národní výbory, respektive okresní úřady. Po jejich zrušení byly státní okresní archivy včleněny pod státní oblastní archivy jako jejich vnitřní organizační jednotky.

⁹ Vladimír Bystrický – Václav Hrubý, *Přehled archivů ČSR*, Praha 1984.

¹⁰ Stanislav Šisler, Archivní areál v Praze a výstavba archivů v České republice, *Dějiny a současnost* XVII, 1995, č. 5, s. 49.

Fragnerova objektu ještě budovu ústředního zemědělsko-lesnického archivu na Těšnově a postupně budovu v Karmelitské 2, kryptu pod malostranským sv. Mikulášem nebo zámek v Adršpachu. V polovině osmdesátých let byly jeho depozitáře roztroušeny celkem v osmnácti objektech.¹¹ V nich ale na konci dekády už nebylo místo pro přijímání nových archiválií, které archiv musel omezit.

O výstavbě nového pražského archivního areálu, kde se měl nacházet Státní ústřední archiv, Státní oblastní archiv, Archiv hlavního města Prahy i Státní archivní škola a laboratoře se uvažovalo už v sedmdesátých letech, ale velkolepý projekt skončil ve fázi přípravné studie.¹² Návrh na jeho výstavbu se začal opět projednávat až na sklonku totality, kdy už bylo jasné, že nejen pražské archivy, ale i instituce jinde v republice fungují v naprosto nevyhovujících podmínkách. Prostorová situace byla neúnosná také v Karvině a Pelhřimově, kde se ještě na konci osmdesátých let začala stavět nová sídla.¹³ K masivnímu budování archivních novostaveb se dospělo v následující, už svobodné dekádě.

„Zlaté období výstavby archivů v České republice“¹⁴

Výraznou iniciační roli v porevoluční výstavbě archivů měly restituce, na základě kterých mnohé státní oblastní a okresní archivy přišly o svá sídla. Ze stávajících, značně nevyhovujících prostor se musely poměrně rychle vystěhovat.¹⁵ Archivní správa ministerstva vnitra hned na počátku devadesátých let vytvořila Komisi pro výstavbu a rekonstrukci archivních budov, která vypracovala zásady, jimiž se všechny archivní novostavby i rekonstrukce měly řídit. Součástí teoretické přípravy bylo i vydání dvou typologických sborníků, které specifikovaly prostorové a funkční požadavky budov, prostřednictvím vzorových projektů navrhovaly základní dispoziční řešení a představovaly několik zahraničních

¹¹ <https://www.nacr.cz/o-nas/historie>, vyhledáno 25. 5. 2023.

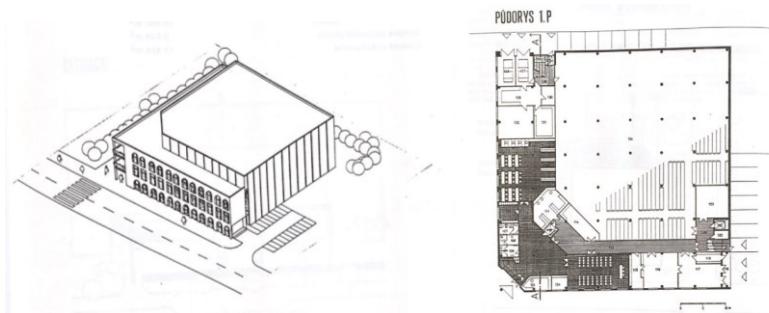
¹² kolektiv autorů, *Aby na nic a na nikoho nebylo zapomenuto* (pozn. 7), s. 32–35.

¹³ Bořivoj Indra, *Výstavba archivních budov v České republice 1990–2003*, Praha 2004, s. 119–120; 153–154.

¹⁴ *Ibidem*, s. 37.

¹⁵ Ivan Bittner – Marie Slezáková, Zpráva o stavu archivů v ČR, *Archivní časopis* XLI, 1991, č. 1, s. 27–41.

příkladů.¹⁶ Zejména archivní budovy ve Francii nebo Británii, kde probíhala intenzivní výstavba tohoto typu už v šedesátých a sedmdesátých letech,¹⁷ byly v počátcích archivní výstavby u nás důležitou inspirací. Autoři první z metodik, Sborníku typologických projektů pro státní oblastní archivy, se jejím vydáním toužili „podílet na navrácení dřívějšího postavení archivů ve společnosti v duchu jejich historického odkazu a významu“¹⁸.

Vzorový projekt archivu ze Sborníku typologických projektů pro státní oblastní archivy

Celý program měl tedy ambici být řízen centrálně. Avšak přestože v roce 1992 vláda na podnět archivní správy uložila ministerstvům vnitra a financí, aby spolupracovaly na výstavbě čtrnácti nových sídel okresních archivů, většinu staveb nakonec musely financovat samotné okresní úřady.¹⁹ Jen některé z nich se rozhodly zvolit projektanta stavby skrz tehdy nově se etablující institut veřejné architektonické soutěže. Naprostá většina archivních novostaveb byla zadána z ruky, často místním nástupnickým ateliérům rozpadlého Státního projektového ústavu. V období mezi lety 1990 a 2003, které pracovník archivní správy a strůjce typologických zásad Bořivoj Indra nazval „zlatým obdobím výstavby archivů v České republice“, nakonec vzniklo 21 novostaveb účelových archivních budov

¹⁶ Čeněk Kadlec – Pavel Goš – Bořivoj Indra, *Sborník typologických projektů: státní oblastní archivy*, Praha 1993; Jiří Vitů – Bořivoj Indra a autorský kolektiv, *Typologický sborník pro výstavbu státních okresních archivů*, Praha 1994.

¹⁷ C. J. Kitching, *Archive buildings in the United Kingdom 1977–1992*, Londýn 1993; kolektiv autorů, *Bâtiments d'archives: Vingt ans d'architecture française 1965–1985*, Paříž 1986.

¹⁸ Kadlec – Goš – Indra (pozn. 16), [s. 2]

¹⁹ Indra, *Výstavba archivních budov...* (pozn. 13), s. 7.

a dalších asi 40 archivů získalo lepší podmínky pro uchovávání archiválií i jejich zpřístupňování veřejnosti díky rekonstrukcím starších objektů.²⁰

Většina novostaveb se vyznačuje několika shodnými rysy, které předurčila již Fragnerova budova Archivu země české a dále je formulovali teoretici archivní správy v čele s Bořivojem Indrou v typologických sbornících. Jako ideální dispoziční členění archivní budovy vnímali dvě jasně oddělené hmoty depozitáře a administrativního zázemí, které mělo zajistit, aby došlo k minimálnímu styku archiválií a veřejnosti.²¹ Tento požadavek odráží dualitu funkce archivu, která spočívá jak v bezpečném uchovávání historických písemností, tak v jejich zprostředkovávání veřejnosti. Spojení archivu s dalšími institucemi či provozy archivní správa nedoporučovala.

Badatelna, jejíž velikost se měla odvíjet od velikosti archivu, byla většinou od pracovního místa archivářů oddělena skleněnou přepážkou, umožňující dohled nad návštěvníky studujícími předložené materiály. Součástí novostaveb byly také sály pro výstavy či přednášky a haly či respira určené k oddychu badatelů. Na depozitáře navazují třídící a pořádací místnosti, fotoatelér a místnost pro digitalizaci archiválií, případně restaurátorské a konzervační dílny. Metodiky také upřednostňují užití stabilních regálů před posuvnými, protože jsou méně náročné na obsluhu. Architekt měl plochu depozitáře zkrátka navrhnout tak, aby byla pro stabilní regály dostatečná, přičemž k výstavbě podzemních depozitářů se přistupovalo kvůli riziku zemní vlhkosti jen zřídka.²² Dalšími specifiky archivního provozu, s nimiž měli být podle autorů typologických sborníků architekti i stavební firmy seznámeni, byla mimo jiné nutnost udržování stálého mikroklimatu v depozitářích a opatření proti plísním, které by uložené archiválie mohly poškodit.²³

²⁰ Ibidem, s. 9.

²¹ Kadlec – Goš – Indra (pozn. 16), s. 6

²² Indra, *Výstavba archivních budov...* (pozn. 13), s. 11.

²³ Bořivoj Indra, *Výstavba budov okresních archivů*, *Archivní časopis* XLIV, 1994, č. 3, s. 154.

Největším a zároveň jedním z prvních archivních sídel, které se po roce 1990 začaly stavět, byl dlouho plánovaný **Archivní areál na Chodovci**, určený pro Národní archiv, Státní oblastní archiv v Praze a Archiv hlavního města Prahy. Jeho základní kámen byl položen roku 1992, o tři roky později byl zahájen zkušební provoz prvních depotních bloků a kompletně byla stavba dokončena až v roce 2001.²⁴ Dokumentaci pro celý areál připravili architekti a stavaři ze zlínského Centroprojektu.²⁵

Jádrem komplexu jsou depotní bloky o dvanácti nadzemních podlažích. Jejich fasádu tvoří barevný keramický obklad, který navrhla architektka Iva Knappová. Abstraktní kompozice má vyjadřovat prolnutí venkova s městem.²⁶ Celkem ve zdejších depozitářích vznikl prostor pro více než 280 000 běžných metrů archiválií. Ze západu je k depotnímu jádru napojeno administrativní zázemí Národního archivu a SOA Praha, kde architekti kolem velkolepé vstupní haly navrhli vedle badatelen a kanceláří archivářů také několik víceúčelových sálů, kinosál či bufet. Z východu k depozitáři přiléhá budova Archivu hlavního města Prahy s vlastním depotním blokem, která se začala stavět o něco později – roku 1995.²⁷

Archivní areál Chodovec, Centroprojekt Zlín (Miroslav Pilař) – Iva Knappová, 1992–2001

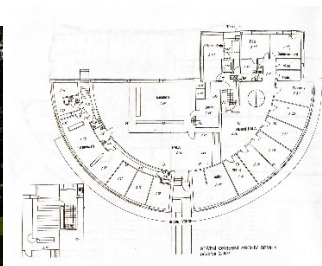
²⁴ Indra, *Výstavba archivních budov...* (pozn. 13), s. 83.

²⁵ <https://centroprojekt.cz/reference/archivni-areal-praha-chodovec/>, vyhledáno 6. 6. 2023.

²⁶ Šisler (pozn. 10), s. 50.

²⁷ Ibidem, s. 51.

Ve stejném roce byla dokončena stavba **Státního okresního archivu v Semilech**, vyprojektovaná Petrem Bouřilem, Vitem Máslem a Luborem Sladkým, kteří za novostavbu v následujícím roce získali čestné uznání v Grand Prix Architektů.²⁸ Jejich jednoduchá, ale reprezentativní archivní budova se nachází v parku při řece Jizeře na periferii Semil. Tvoří ji nižší dvoupodlažní hmota na půlkruhovém půdorysu, do které je v patře soustředěna vstupní hala, badatelna, kanceláře archivářů i byt správce a v polozapuštěném přízemí technické zázemí. Nad toto křídlo vystupují další tři patra pravouhlé hmoty depozitářů. Zatímco průčelí nižší administrativní části člení velká okna, ve fasádě depozitáře jsou jen malé průduchy. Neomítané cihly stavbě dávají nadčasovost. Interiér archivu je přívětivým, ale jasně definovaným prostorem, kde je badatelna od vstupní haly a pracovní dozoru oddělená prosklenými stěnami. Architektura tohoto archivu je pevná a zároveň neokázalá.

SOkA Semily, Vít Máslo – Petr Bouřil – Lubor Sladký – Ladislav Kuba, 1994–1995

Fasáda z režných cihel je motivem, který se opakuje i u dalších archivních budov. Zvolil ji například Pavel Pospíšil u olomouckého archivu nebo Vladan Piša na budově **Státního okresního a oblastního archivu v Českých Budějovicích**. Ten se na rozdíl od většiny archivních novostaveb nachází v městské blokové struktuře. Depozitář je ukryt do vnitrobloku a do ulice se budova obrací pouze jedinou fasádou. Jeho projekt zadal místní okresní úřad ateliéru A1, který vznikl z části zaměstnanců bývalého budějovického Stavoprojektu. Dispoziční řešení archivu vyprojektoval na základě podkladů z typologického sborníku Karel Zuska, ke

²⁸ redakce, Čestné uznání, kategorie novostavba, *Architekt* XLII, 1996, č. 4, s. 28.

ztvárnění fasády byl přizván čerstvý absolvent architektury Vladan Piša.²⁹ Zvlněná cihlová fasáda s nadokenními překlady a parapety z šedého kamene je symetrická a členěná pravidelným rastrem oken. Monumentální, a přitom střdmá budova je v provozu od roku 1997.

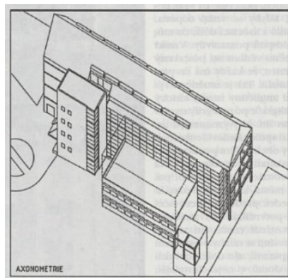
SOA + SOKA České Budějovice, Karel Zuska – Vladan Piša – Petr Fiala, 1995–1997

Zatímco výstavbu budějovického archivu zadal místní okresní úřad architektům z nástupnického ateliéru Stavoprojektu, v jiných městech se o projektantovi archivní novostavby rozhodovalo prostřednictvím architektonické soutěže. Už v roce 1993 vyhlásil Okresní úřad ve Frýdku-Místku vyzvanou i veřejně anonymní architektonickou soutěž na **budovu SOKA Frýdek-Místek**. Zadaná parcela se nacházela na levém břehu Ostravice, v urbanisticky neukotveném prostoru mezi hřištěm střední školy a Smetanovými sady. Porota soutěže udělila tři ceny a čtyři odměny, kterou za návrh lapidárního kubusu získal i Emil Příklad. Budovu okresního archivu chápal „především jako prezentaci státní instituce“, která má

²⁹ Indra, *Výstavba archivních budov...* (pozn. 13), s. 97–98.

být „jasná, logická, pevná, klidná, nadčasová, trvalá.“³⁰ Jeho studie, odporující požadavkům zadání soutěže na šikmou střechu, patrně neměla příliš velké šance na úspěch – porota ji vytkla příliš chladný výraz.³¹ První cenu získal brněnský architekt Alois Nový, podle jehož návrhu byla archivní budova realizována.

Vítězný návrh spočíval ve třech propojených objemech – nejvyšší pětipodlažní hmotě depozitáře, dvoupodlažním administrativním zázemím s badatelnou a schodišťové věží, která obě předchozí části komunikačně spojuje. Tímto rozvržením architekt splnil základní požadavek archivní správy na přísné oddělení depotní části od části veřejné a zároveň vytvořil provozně funkční dispozici. Nejvyšší archetypální hmota se sedlovou střechou a šedo-bílým obkladem kontrastuje s dvěma zbylými rigidně kubickými objemy. Výrazem stavby chtěl Alois Nový symbolizovat „truhlici chránící doklady historie okresu“³² a zároveň budovu podloubím otevřít veřejnosti. Skrz metaforu truhlice, schrány s pokladem nebo trezoru architekti ke ztvárnění depozitáře archivu přistupovali často.³³

Návrh SOKA Frýdek-Místek, Emil Příkryl, 1993; návrh SOKA Frýdek-Místek, Alois Nový, 1993

Na základě studie z architektonické soutěže byl realizován také **Státní okresní archiv v Chrudimi**, výjimečný tím, že pro něj byla vybrána parcela v historickém jádru města, těsně při hradbách. Z osmi odevzdaných návrhů porota vybrala archiv Radima Kousala z libereckého SIALu, který společně s Radkem Zemanem,

³⁰ Emil Příkryl, Úryvek z autorské zprávy, cit. podle *Architekt XL*, 1994, č. 21–22, s. 11.

³¹ Z hodnocení poroty, *Architekt XL*, 1994, č. 21–22, s. 11.

³² Alois Nový, Z autorské zprávy, cit. podle *Architekt XL*, 1994, č. 21–22, s. 10.

³³ mj. Michal Šrámek, Z autorské zprávy, *Architekt XL* III, 1997, č. 21, s. 32.

Jiří Taušem a Blankou Kellnerovou provozy archivu rozdělil do tří objemů. Ty zaprvé sledují půdorysnou stopu původní zástavby, jež byla krátce před započatím výstavby v roce 1995 zdemolována, a zadruhé napodobují charakter menší rozdrobené zástavby v ulici. Vstupní část s halou a badatelnou měla být podle soutěžní studie prosklená, na doporučení poroty byla ale ve finálním projektu její fasáda změněna analogicky k vedlejší hmotě provozního zázemí. Obě části, jedna dvoupodlažní, druhá třípodlažní, každá završená pultovou střechou jiného sklonu, tak nakonec mají bílou omítku a jejich okna je možné zastínit dřevěnými slunolamy. Depozitář, který se k těmto dvěma částem stavby přimyká zezadu, architekti pokryli měděným plechem.

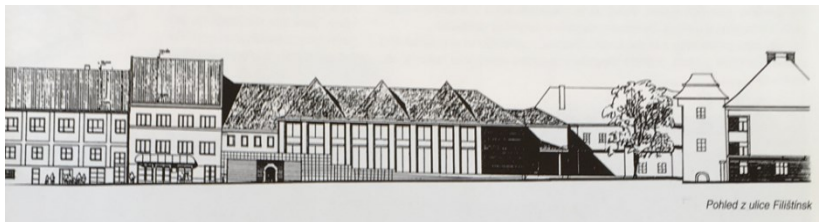

SOKA Chrudim – soutěžní návrh a realizace, Radim Kousal – Radek Zeman – Jiří Tauš – Blanka Kellnerová, 1997–1999

Většina ostatních soutěžních návrhů chrudimského archivu publikovaných v *Architektu* budovu řešila jako monobloky, jimž porota vytkla přílišnou monumentalitu, která se do charakteru zástavby nehodí. Snaha navrhnout reprezentativní stavbu s racionální strukturou, která je v těchto návrzích patrná, přitom odpovídá poslání budovy, v níž mají být bezpečně uloženy historické dokumenty. V autorských zprávách architekti často naznačují, že se archiv snažili navrhnout jako „pevnou budovu“³⁴, a použití vysokého řádu na průčelí (který

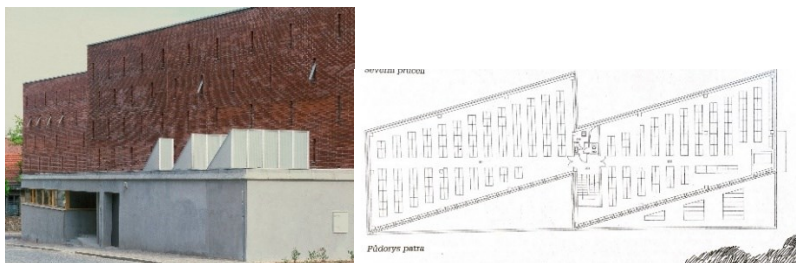
³⁴ HŠH – Ondřej Tomášek, Z autorské zprávy, *Architekt* XLIII, 1997, č. 21, s. 34.

do kontextu Filištínské ulice v Chrudimi opravdu příliš nezapadá) obhájují potřebou „zdůraznit význam archivu“³⁵.

Soutěžní návrh SOKA Chrudim, Tomáš Jirásek – Oldřich Semrád, 1997

„Dům s pevným řádem a jasnou vnitřní a vnější koncepcí“³⁶ navrhli architekti Libor Monhart a Vladimír Krajíc také do **Strakonice**. I na budovu zdejšího státního okresního archivu byla nejprve, v roce 1995, vypsána architektonická soutěž, podle jejíhož vítězného návrhu se stavba dokončila k polovině roku 1997. Administrativně-provozní část archivu je zde umístěna do pomyslného masivního soklu, na němž jsou posazeny dvě hmoty depozitářů na půdorysu kosodélníků. Zvoleným půdorysným řešením architekti reagovali na možnosti parcely, takže sraz kosodélníků není pouhým formalismem. Zatímco přízemí je prosvětleno pásovými okny a shedovými střešními světlíky (bohužel nedostatečně)³⁷, cihlovou fasádu depozitářů člení pravidelná struktura úzkých provětrávacích štěrbin. Architektura tak sama napovídá, jaké prostory se za zdmi nachází.

SOKA Strakonice, Libor Monhart – Vladimír Krajíc – Zdeněk Korch, 1995–1997

³⁵ Tomáš Jirásek – Oldřich Semrád, Z autorské zprávy, *Architekt* XLIII, 1997, č. 21, s. 33.

³⁶ Libor Monhart – Vladimír Krajíc, Z autorské zprávy, *Architekt* XLIII, 1997, č. 4–5, s. 8.

³⁷ Emailová korespondence s vedoucí oddělení SOKA Strakonice Janou Lískovcovou, 17. 4. 2023.

Vedle střídmych staveb s cihlovým obkladem odpovídajících architektuře „české přisnosti“, jak ji nazývá Rostislav Švácha³⁸ (Strakonice, Semily), a archetypálních staveb reagujících na okolní historickou zástavbu (Chrudim, Frýdek-Místek), vznikaly i archivy, jejichž autoři čerpali z postmoderního architektonického tvarosloví. Mnohé z těchto staveb vznikaly ve druhé polovině dekády, kdy už byla i v českém kontextu postmoderna překonaná, avšak v regionech stále ještě hojně využívána.³⁹ Nejzářivějším z těchto příkladů je bezpochyby **Státní okresní archiv v Kroměříži**, který vznikl v letech 1995 až 1997 podle projektu Jiřího Soukala ze zlínského ateliéru S-projekt plus. Kapacitně malá archivní budova opakuje prověřené schéma samostatné hmoty depozitáře a na ni napojeného křídla s administrativním zázemím, které je přístupné veřejnosti. Archiv vznikl při panelovém sídlišti, do kterého se architekt snažil vnést rozmanitost tvarů i barev.

Jinou polohu postmoderní architektury pak představuje **archiv v Příbrami**, ve kterém lze číst několik historických citací. Fasády tu člení lisenové rámce, některé z vyšších hmot zakončují subtilní kovové ochozy a hlavní vstup lemuje dvojice sloupů evokující empírový portikus. Díky těmto motivům archiv, zejména jeho depozitář s malými čtvercovými okénky a nárožními pavilony působí jako velkolepé sídlo nebo pevnost.

SOKA Kroměříž, Jiří Soukal, 1995–1997; SOKA Příbram, Karel Cvrček – Karel Petráň, 1994–1997

³⁸ Rostislav Švácha, *Česká architektura a její přisnost: padesát staveb 1989–2004*, Praha 2004.

³⁹ Rostislav Švácha, *Limity postmodernismu*, in: Jiří Ševčík, Monika Mitášová (eds.), *Česká a slovenská architektura 1971–2011*, Praha 2013, s. 143.

Vybrané příklady archivních novostaveb představují jen část z budov stejného účelu, které byly v rozmezí let 1990 a 2003 postaveny. Čtyřicítka dalších státních oblastních a okresních archivů získala nové prostory rekonstrukcemi svých stávajících sídel i nových objektů – továren, zámků, nebo bývalých kasáren. V nich našel místo například archiv v Klatovech, kde byla kasárna po odchodu sovětských vojsk prázdná a nové využití našla právě coby archivní depozitář.⁴⁰

V Kolině se administrativní část archivu nachází v dříve nájemním domě postaveném roku 1913, archiv v Pelhřimově zase pro administrativu využívá budovu z osmdesátých let, ke které byl ve „zlatém období“ přistavěn nový depozitář. Přístavbou depozitáře byla vyřešena také nevyhovující prostorová situace SOkA Zlín, který sídlí na zámku Klečůvka. Zázemí archivu zůstalo v budově zámku, novostavba depozitáře poskytla dobré ukládací podmínky pro archiválie.⁴¹ Právě přístavby depozitářů za využití stávající budovy jako administrativního zázemí navrhoval jako nejvhodnější řešení rekonstrukcí starších objektů pro archiv i typologický sborník.⁴²

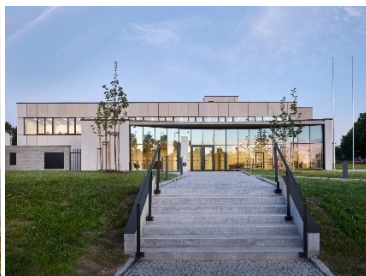
Epilog

Nové archivní budovy v České republice vznikají i po roce 2003. Roku 2007 bylo otevřeno už od poloviny devadesátých let plánované nové sídlo Moravského zemského archivu v Brně s depozitářem pro téměř 100 000 běžných metrů archiválií a velkorysým křídlem pro veřejnost. Nejaktuálněji byl dokončen Státní okresní archiv v Lounech, kde ateliér Prostor 008 navrhl stavbu zaklesnutou do svažitého terénu. Hlavní průčelí se do veřejného prostoru otevírá prosklenou stěnou, depozitář je naopak uzavřenou kubickou hmotou bez oken, pokrytou betonovými panely. Na masivní výstavbu z konce minulého století se ale již nenavázalo a spousta archivních institucí nadále sídlí v historických objektech.

⁴⁰ Indra, *Výstavba archivních budov...* (pozn. 13), s. 123–124.

⁴¹ Ibidem, s. 195–196.

⁴² Vitů – Indra (pozn. 16).

Moravský zemský archiv v Brně, A PLUS, 2007; SOKa Louny, Ondřej Hejda – Martin Rössler, 2022

„Zlaté období“ tak zůstává specifickým fenoménem a z pohledu archivářů a teoretiků archivnictví úspěšným projektem, který přinesl výrazné zlepšení podmínek pro uchovávání archiválií i jejich zpracování.⁴³ Ačkoliv se s dvacetiletým odstupem u řady staveb vyjevují dispoziční i technologické problémy,⁴⁴ všechny novostavby archivů z devadesátých let dodnes slouží svému účelu.

Stavba archivu je typologicky specifickým zadáním. Přestože někteří architekti se opakovaně zapojili do soutěží na archivní budovy, žádný z autorů představených staveb nebyl v tomto směru specialistou. Snaha teoretiků z archivní správy o vytvoření jednotných zásad a postupů v rámci typologických sborníků, které měly „sloužit účastníkům výstavby při její přípravě i vlastní realizaci“⁴⁵ je tak poměrně logická. V kontextu architektury devadesátých let však vydané sborníky typologií působí jako přežitek předchozí éry socialistického centralizovaného plánování. Ve zpětném pohledu je totiž zřejmé, že výjimečné návrhy archivních budov nevznikaly na základně přísného sledování vzorů ze sborníku, ale v architektonických soutěžích.

I přes snahu systematizovat výstavbu archivních budov, přinejmenším z hlediska dispozic, jsou novostavby archivů z devadesátých let dispozičně různorodé.

⁴³ Indra, *Výstavba archivních budov...* (pozn. 13), s. 7.

⁴⁴ Z rozhovorů s pracovníky vybraných archivů vyplývá, že většina budov prošla od svého otevření drobnými úpravami v podobě doplnění příček či změny funkce prostor. Větší potíže s konstrukcí budovy se vyskytly v Příbrami, kde se v roce 2016 zjistilo, že statika budovy je narušená a část depozitáře musela být vystěhovávána.

⁴⁵ Kadlec – Goš – Indra (pozn. 16), s. 91.

Určující částí každé stavby je hmota depozitáře, od níž se odvíjí další provozy, které jsou na ni napojené někdy těsněji (Semily, Strakonice), častěji v samostatném křídle (Frýdek-Místek, Kroměříž, Chrudim). V nerealizovaných soutěžních návrzích se vedle samostatných bloků depozitáře a zázemí objevily i takové projekty, kdy je depozitář jádrem dispozice, kolem nějž jsou soustředěny kanceláře, badatelna a další menší prostory.

Nejednotné jsou archivní budovy i po stránce vnější formy a architektonického výrazu. Zatímco někteří architekti volili racionalistický výraz jednoduchých hmot a cihlového obkladu odpovídající Šváchově „české přisnlosti“, pro jiné znamenalo zadání archivní budovy potřebu vtisknout jí historizující motivy nebo postmodernistickou hru tvarů a barev, v devadesátých letech některými architekty vnímanou jako nutné vymezení se vůči společnosti nenáviděné architektuře panelových domů.⁴⁶ Všechny přístupy logicky spojuje symbol velké uzavřené hmoty depozitáře, členěné pouze malými průduchy nebo okénky, který demonstruje, že jde o archivní budovu – onu schránu či truhlici, v níž se nachází něco cenného. Jak stavby formálně inspirované postmodernou, tak ty mající blízko k neomodernismu díky tomuto motivu komunikují jasným architektonickým jazykem.

Přestože, nebo možná naopak právě proto, že většinu archivních budov vzniklých v devadesátých letech projektovali až na výjimky z dnešního pohledu neznámí, často lokální architekti, dokresluje tento fenomén představy o stavu architektury v letech transformace ze socialistického na kapitalistický systém.

⁴⁶ Karolina Jirkalová, *Česká architektura v mezičase – od perestrojky k novým pořádkům. Bydlení jako průřez zájmů v období transformace*, disertační práce na VŠUP, Praha 2022, s. 50.